

TÜRK LİRASINDAN SIFIR ATILMASI OPERASYONU VE OLASI EKONOMİK SONUÇLARI

Ahmet Turan ADIYAMAN*

Türkiye’de çok uzun yıllar süren ve kronikleşen yüksek enflasyon olgusu bir taraftan TL’nin ekonomik değerini erozyona uğrattırken, diğer taraftan paramızın bol sıfırlı olması, parasal değerlerin yazılması ve ifade edilmesi ile günlük hayatta yapılan parasal bir çok işlemde çeşitli sorunlar yaratmaktadır. Bu nedenle, paramızdan altı sıfır atılarak, yeni bir para birimine geçilmesi ve ulusal ekonominin kapsamına giren parasal değer ve kayıtlarda genel bir sadeleştirilme yapılması uygulama açısından pratik bir çözüm olarak görülmektedir. Türkiye’de son zamanlarda ekonomiden birbiri ardına gelen iyi haberler ve enflasyonun tek haneli rakamlara düşürülme başarısı TL’den sıfır atma operasyonunun zeminini hazırlamış durumdadır.

Paradan sıfır atma projeleri geçmiş dönemlerde de gündeme gelmiş ancak, Türkiye’deki ekonomik ve siyasi istikrarsızlık ortamı, planların hayata geçirilmesini engellemiştir.

Paradan altı sıfır atma operasyonu tabi ki ekonomide makro ve mikro düzeyde olumlu ya da olumsuz etkiler yaratacaktır. Ancak bu etkilerin olumsuz olmaması ve uygulamanın başarısı için bazı önkoşulların yerine getirilmesi gerekmektedir. Her şeyden önce enflasyonda kalıcı düşüşün sağlanması ve uygulanacak istikrar programının başarılı olması gerekmektedir. Paramızdan sıfır atılması operasyonu enflasyon politikaları ile desteklendiğinde, enflasyonla mücadelenin sürerek fiyat artışlarının makul düzeylere ineceği yönünde kamuoyuna güçlü bir mesaj iletilmesini sağlayabilecektir. Bu olumlu psikolojik etkinin piyasalara güven vermesi ile belirsizliğin azalması ve uzun vadeli yatırımların cazip hale gelmesi beklenmektedir. Ayrıca, açıklanan hedef enflasyon oranlarına güven duyulması, enflasyona endeksli olan fiyat, ücret ve faiz oranlarının beklenen enflasyon yönünde belirlenerek düşmesini ve böylece enflasyonla mücadelenin hız kazanmasını sağlayabilecektir. Yerli paraya güven duyulması ile birlikte, endeksleme gibi enflasyonu yukarı çekme etkisine sahip olan ve Merkez Bankası’nın etkin para politikası uygulamasını engelleyen

* Sayıştay Denetçisi.

dolarizasyon (döviz ikamesi, yabancı paraya yönelim) süreci durdurularak biriktirme, borç verme ve alma işlemlerinde TL daha yoğun kullanılabilir olacaktır. Bunun yanında, daha az sıfırlı sayılarla hesap yapmak, tablo hazırlamak ve analiz etmek kolaylaşacaktır.

Bu çalışmada, neden paramızdan 6 sıfır atılmasına ihtiyaç duyulduğu, operasyonun fayda ve zararları, hukuki dayanağı, hangi aşamalardan oluşacağı, bu operasyonun ekonomimiz üzerinde olası ekonomik sonuçları ile dünyadaki benzer operasyonlar ve sonuçları ele alınıp incelenmeye çalışılacaktır.

I- SIFIR ATMANIN GEREKÇELERİ VE BUGÜNE KADAR YAPILAN ÇALIŞMALAR

1970'lerde başlayan enflasyonist sürecin etkisiyle emisyon hacmi 1980 yılı sonuna göre 38,318 kat artarak 31 Aralık 2003 tarihi itibarıyla yaklaşık 10.7 katrilyon TL'ye ulaşmıştır. Paramızın satın alma gücü enflasyon nedeniyle sürekli düşmüştür. 1981 yılından bu yana artan emisyon ihtiyacını karşılayabilmek için ortalama her 2 yılda bir tane olmak üzere üst değerde 11 yeni küpür dolaşıma çıkarılmıştır. Ayrıca dünyadaki en büyük küpürlü banknotun ülkemize ait olması paramızın itibarını oldukça zayıflatmış ve psikolojik olarak vatandaşlarımızı olumsuz yönde etkilemiştir. Paramızın bol sıfırlı olması; parasal değerlerin yazılmasında ve ifade edilmesinde, vezne işlemlerinde, muhasebe ve istatistik kayıtlarında, bilgi işlem programlarında, ödeme sistemlerinde, fiyat etiketlemelerinde, benzin pompalarından taksimetrelere kadar günlük hayatta birçok alanda çeşitli sorunlar yaratmaktadır.

Bazı ekonomik değerlerin katrilyonlarla ifade edilmeye başlanması, Türk Lirası'nın değişim ve kıymet saklama aracı olma gibi bazı parasal fonksiyonlarını da olumsuz yönde etkilemiştir.

Emisyon hacminin GSYİH' ya oranı her ülkenin kendi ekonomik koşullarına; nakit dışı ödeme araçlarının yaygınlığına, ülkelerin ulusal paraların rezerv para konumunda olup olmadıklarına göre değişmektedir. Ancak, ülkemizde bu oran (%3) koşulları bizden ve birbirinden farklı birçok ülkede gerçekleşen oranın altında kalmıştır. Bunun en temel nedeni, yüksek enflasyon nedeniyle banknot talebinin düşük olmasıdır. Ülkemizde emisyon hacminin GSYİH'ya oranının düşük olmasının yanısıra banknot devir sayısı yüksektir. Bunun nedeni ise; ekonomi birimlerinin enflasyon nedeniyle elinde banknot tutmak istememesi ve mevcut banknotların ekonomide hızlı dolaşmasıdır.

Sonuç olarak yukarıda belirttiğimiz tüm bu unsurlar birlikte değerlendirildiğinde, paramızdan altı sıfır atılarak parasal değer ve kayıtlarda genel bir sadeleştirme yapılması teknik bir ihtiyaç olmuştur.

Paramızdan 5 sıfır atılması amacıyla hazırlanan ilk Kanun Tasarısı 25.12.1998 tarihinde Başbakanlığa gönderilmiştir. Daha sonra 26.05.2000 tarihinde paramızdan 6 sıfır atılması amacıyla hazırlanan ikinci Kanun Tasarısı Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı'na gönderilmiştir. Ancak, enflasyonla mücadelenin muhtelif nedenlerle sürdürülmemesi ve hem enflasyon oranının, hem de enflasyon bekleyişlerinin uygun düzeylere inmesinin sağlanamaması nedeniyle; sıfır atma operasyonu bugüne kadar gerçekleşmemiştir.

II- TL'DEN SIFIR ATILMASININ FAYDALARI

Türk Lirasından sıfır atılması suretiyle, öncelikle fazla sayıdaki sıfırların yarattığı, daha evvel sözü edilen teknik ve operasyonel sorunlar aşılabilecektir. Operasyon, enflasyonun düşürülmesi konusundaki başarının ve enflasyonu kalıcı bir biçimde tek haneli seviyelere düşürme konusundaki kararlılığın bir göstergesi olacaktır. Toplumun ulusal paraya olan güveni yenilenecektir. Fiyatlamada davranışlarında geçmişe yönelik endekslemenin, bekleyişlerde ise tek haneli enflasyona geçişte olabilecek direncin kırılmasına yardım edecektir. Enflasyonun tek haneli rakamlara düşürülmesi ile birlikte çok uzun süre kupür kompozisyonunda değişiklik yapılması gerekmeyecektir. YTL'ye geçişte üst değerli iki kupürün çıkarılmasıyla, bankaların ve Merkez Bankasının işlem hacimleri rahatlatılacak, banknot üretim maliyeti azalacaktır. YTL'ye geçişte 500.000 ve kısmen 1.000.000 TL'lik banknotlar madeni paraya dönüştürüleceğinden, dolaşımdaki banknot kalitesi iyileştirilecek, banknot işleme sistemlerinin randımanı artacaktır. Kayıt ve işlemlerde sadelik, parasal tutarların ifadesinde pratik yararlar sağlayacaktır. Enflasyonun tek haneli düzeye düşürülmesiyle beraber sıfırların atılması sonucunda, paramızın itibarının yükselmesi sağlanacaktır.

III- HUKUKİ DAYANAK VE UYGULAMA

YTL ile ilgili Kanun, 31.01.2004 tarih ve 25363 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 5083 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Para Birimi Hakkında Kanun"dur.

Kanunun 1'inci maddesinde; Türkiye Cumhuriyeti Devletinin para birimi Yeni Türk Lirası (YTL) olarak kabul edilmiştir. Yeni Türk Lirasının alt biriminin

Yeni Kuruş (YKr) olduğu ve bir Yeni Türk Lirasının yüz Yeni Kuruşa eşit olduğu hükme bağlanmıştır.

Parasından sıfır atarak yeni para birimine geçen ülkeler genelde yeni para birimi olarak eski para birimlerinin başına “Yeni” ifadesini eklemekte, belli bir uygulama döneminden sonra yapılan bir düzenleme ile bu ifadeyi kaldırarak eski para birimine dönmektedirler. Bizdeki uygulama da benzer şekilde düzenlenmiştir. Halen dolaşımdaki paradan sıfır atılarak tedavüle konulacak yeni para birimi “Yeni Türk Lirası” olarak belirlenmektedir. Türk Lirasına geri dönmek ve defter ve kayıtların tutulmasında hesap birimi olarak tekrar Türk Lirasının kullanılmasını sağlamak amacıyla Yeni Türk Lirası ve Yeni Kuruştaki “Yeni” ibarelerini kaldırma hususunda Bakanlar Kuruluna yetki verilmektedir.

Kanunun 2’nci maddesinde ise, halen kullanılan TL’nin, YTL’ye dönüştürülmesi düzenlenmektedir. Bu maddeye göre; Türk Lirası, yeni para birimi olan Yeni Türk Lirasına dönüştürülmüş ve Türk Lirasından altı sıfır atılarak, bir milyon Türk Lirası eşittir bir Yeni Türk Lirası (1.000.000 TL = 1 YTL) değişim oranında yeni bir değer getirilmiştir.

Yeni Türk Lirası cinsinden yapılacak işlemlerde, bir Yeni Kuruşun altındaki tutarları ödemeye olanak verecek madeni para bulunmaması nedeniyle yarım Yeni Kuruşun üzerindeki değerlerin bir üst Yeni Kuruşa tamamlanması; yarım Yeni Kuruş ve altındaki değerlerin ise dikkate alınmaması öngörülmüştür. Buna göre, bugünkü 5 bin lira ve altındaki değerler dikkate alınmazken 5 bin liranın üstündeki değerler bir üst yeni kuruşa tamamlanacaktır.

Yine kanunun 3’üncü maddesinde, Yeni Türk Lirasının para birimi olarak kabul edilmesi nedeniyle, kanunlarda ve diğer mevzuatta, idari işlemlerde ve yargı kararlarında, hukuki sonuç doğuran herhangi bir işlem veya belgede, en geniş anlamıyla herhangi bir hukuki ilişkide, ödeme ve değişim araçlarında, Türk Lirasına yapılan atıfların, bir milyon Türk Lirası eşittir bir Yeni Türk Lirası (1.000.000 TL = 1 YTL) değişim oranıyla, aynen Yeni Türk Lirasına atıf yapılmış kabul edileceği ve geçerli sayılacağı hüküm altına alınmıştır. Bu maddeye göre Yeni Türk Lirasının uygulamaya konulması söz konusu hukuki ilişkilerin şartlarında değişikliğe yol açmayacak veya herhangi bir edimi ifa ederken taraflardan birine mazeret öne sürme ya da bu hukuki ilişkiyi tek taraflı olarak değiştirme veya feshetme hakkı vermeyecektir.

Paradan sıfır atma operasyonu iki aşamalı olarak gerçekleştirilecektir. Birinci aşamada, TL ve Yeni Türk Lirası banknotlar 1 yıl süre ile birlikte tedavül edecek ve 1 yılın sonunda TL banknotlar dolaşımdan kaldırılacaktır. Bununla

İlgili düzenleme kanunun geçici 1'inci maddesinde yer almaktadır. Bu maddeye göre, diğer ülke uygulamaları da dikkate alınarak hem eski para biriminin yenileri ile değiştirilmesinde süre yönünden yaşanabilecek sıkıntıların aşılması, hem de yeni paranın kredibilitésinin olumsuz etkilenmemesi ve her iki para biriminin takibinde yaşanabilecek zorlukların önüne geçilebilmesi bakımından, Türk Lirası banknot ve madeni paraların 01/01/2005-31/12/2005 tarihleri arasında Yeni Türk Lirası banknot ve madeni paralarla en fazla bir yıl birlikte tedavül etmesi öngörülmüştür. Bu maddede; “Ayrıca, geçiş döneminde herhangi bir hukuki boşluğun doğmamasını teminen, bu Kanunun uygulanmasında karşılaşılan tereddütleri gidermeye ve gerekli düzenlemeleri yapmaya Hazine Müsteşarlığının bağlı olduğu Bakan, görev alanına giren konularda ise, Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Sermaye Piyasası Kurulu ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu düzenleme yapmaya yetkili kılınmıştır.” hükmü düzenlenerek uygulamada oluşabilecek sorunları çözmek için yetkili mercileri belirlemiştir.

İkinci aşamada ise, diğer birçok ülke uygulamasında olduğu gibi, YTL'ye geçildikten birkaç yıl sonra yapılacak bir düzenlemeyle “Türk Lirası” ibaresinin başına konulan “Yeni” ibaresi kaldırılarak tekrar TL'ye dönülecektir. Bu konudaki yetki, kanunun 1'inci maddesiyle Bakanlar Kurulu'na verilmiştir.

IV- TL'DEN SIFIR ATILMASI OPERASYONUNUN OLASI EKONOMİK ETKİLERİ

Paradan sıfır atma operasyonunun çeşitli ekonomik riskleri de beraberinde getireceği muhakkaktır. İşte bunlardan; fiyat yuvarlamaları nedeniyle oluşabilecek fiyat artışları, menü maliyeti, zaman maliyeti, halkın yeni paraya olan güvensizliği ve reddi, enflasyonun kontrol edilememesi sonucu yeniden bol sıfırlı küpürlere dönüş, gelirlerde psikolojik azalmanın yaratacağı talep düşüşü ve ekonomide durgunluk vb. gibi olası ekonomik riskleri taşıyabilir.

Her şeye rağmen, Yeni Türk Lirası (YTL) uygulamasının çeşitli maliyetleri söz konusudur. Bu maliyetleri üç grup altında incelemekte yarar vardır. YTL uygulamasında ekonominin geneline ilişkin olarak ortaya çıkabilecek maliyetlerin başında etiketlerdeki küsuratların yuvarlanması nedeniyle oluşacak fiyat artışları, vatandaş açısından YTL'ye dönüştürme işlemlerinin uzaması nedeniyle oluşacak zaman maliyetleri ve işletmeler açısından bakıldığında tüm menülerin değiştirilecek olması, tüm hesapların, bilgisayar, ATM gibi elektronik aletlerin yuvarlanması nedeniyle ortaya çıkacak menü maliyeti söz konusudur.

a) Fiyat Yuvarlaması

Yeni Türk Lirasına geçiş sürecinde en çok tartışılacak konuların başında fiyat yuvarlaması nedeniyle ortaya çıkabilecek fiyat artışları gelmektedir. Aslında kanun kapsamında fiyat etiketlerinin bir yıl süre ile TL ve YTL değerlerini birlikte gösterir bir şekilde düzenlenecek olması ile bu sorunun önemli ölçüde aşılacağı ve beklenen fiyat artışlarının oluşmayacağı düşünülebilir. Ancak, özellikle etiket kullanma oranının oldukça düşük olduğu ve marjinal sektörlerin fiyatlarını sözlü olarak tüketicilere iletme geleneğinin olduğu Türk ekonomisinde, bu sorunun kurumsallaşmış, kuralların istisnasız uygulandığı, ekonomik hayatın disipline olduğu ekonomilerde olduğundan daha zor aşılacağı tahmin edilmektedir.

Dolayısı ile yeni paraya geçiş hızının daha yüksek olacağı, keyfi fiyatlama davranışlarının yaygın olduğu ve iktisadi hayatın düzenlenmesine ilişkin yaptırımların tam olarak uygulanamadığı bir ekonomide, fiyatların genelde yukarı doğru yuvarlanması söz konusu olacaktır. YTL uygulamasına ilişkin yasada, ödemelerde bugünkü değeri 5 bin lira olan yarım kuruşun altındaki değerler sıfıra, üstündekiler ise 1 Yeni Kuruşa tamamlanacak hükmü yer almaktadır. Bu kurala uyulduğunda herhangi bir fiyat artış etkisi ortaya çıkmayacaktır. Ancak, Türk ekonomisinde böyle bir uygulama sadece kayıt altına alınabilmiş sektörler ve işlemler, yani ekonominin kurumsallaşmış kesimi için geçerli sonuçlar verebilecektir.

T.C. Merkez Bankası'na göre, fiyat yuvarlamaları, yüksek enflasyon ortamında tedavülden kaldırılan kupürlerin ve muadili para kullanma alışkanlığının yitirilmesinin etkisiyle zaten süreklilik göstermektedir. Buna karşın, sıfır atma operasyonu ile ortaya çıkabilecek fiyat artışlarının (yuvarlama) süreklilik arz etmesi beklenmemektedir. Dolayısıyla Yeni TL'ye geçiş maliyetinin tüketicilere yansıtma veya kurumsal yansımadan yararlanma amacıyla yukarıya doğru fiyat yuvarlamalarına gidilmesi süreklilik kazanmayacaktır. Sonuç olarak T.C. Merkez Bankası'na göre, sıfır atma operasyonunun yuvarlama etkisi, sürekli yüksek enflasyon ortamında yaşamaktan dolayı zaten var olan yuvarlama etkisinden daha az hissedilebilecektir. İyimser bakıldığında, bu operasyonun enflasyonist etkisinden çok, enflasyonun tek haneli rakamlara indirilmesinde kararlılığı ön plana çıkaracaktır.

Konuyu, Merkez Bankası yetkililerinden farklı açılardan ele alan bir kesime göre ise, enflasyonist bir etki mutlaka olacaktır. Özellikle, 1 Yeni Kuruşun altındaki (yani 10 bin TL) her şeyi 1 Yeni Kuruşa yuvarlamanın tahmin

edildiğinden daha büyük bir enflasyonist etki yaratacağı düşünülmektedir. Vatandaşın günlük hayatında pek hissetmediği, fakat ticari hayatta oldukça önem arz eden 10 bin TL'nin (1 Yeni Kuruş) altında çok işlem vardır. Kilo başına nakliye bedelleri, taban fiyatları ve döviz kurları gibi pek çok konuda ciddi sıkıntıların oluşacağı endişesi hakimdir. Ayrıca kuruştan sonra kaç hane kullanılacağı ve nasıl ifade edileceği üzerine endişeler dile getirilmektedir. Birçok vatandaş Kuruşun altında bir para biriminin de belirlenmesi gerektiğini düşünmektedir. 10 bin TL, 1 Yeni Kuruşa eşit olacaktır, ama örneğin İMKB'de işlem gören birçok hissenin fiyatı, 10 bin TL'nin altındadır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. T.C. Merkez Bankası yetkililerine göre ise, bu tür endişeler yersizdir. Paradan sıfır atılmasının bekleyişleri olumlu yönde etkilemekten başka, özellikle döviz kurları veya faizlerin genel düzeyi üzerinde olumlu veya olumsuz bir etkisi olmayacaktır. Zira kurların ve faizlerin genel düzeyini belirleyen temel unsurlar uzun dönemde ekonominin temel makroekonomik verileridir.

Yeni Türk Lirası'na geçilmesinin fiyatlar üzerindeki olası etkilerini miktar olarak tahmin etmek ise şimdilik mümkün değildir. Diğer taraftan enflasyon, fiyat artışlarındaki devamlılığı ifade eden bir olgudur. Fiyat yuvarlamaları, yüksek enflasyon ortamında tedavülden kaldırılan kupürlerin ve madeni para kullanma alışkanlığının yitirilmesinin etkisiyle süreklilik arz ederken, TL'den sıfır atma operasyonu ile ortaya çıkabilecek fiyat artışlarının süreklilik arz etmesi beklenmemektedir. Dolayısıyla perakendecilerin YTL'ye geçiş maliyetini tüketicilere yansıtma veya kurşusal yanılmadan yararlanmak amacıyla yukarı doğru fiyat yuvarlamalarına gitmeleri süreklilik arz etmeyecektir. Çünkü uzun dönemde yuvarlamanın getirdiği fiyat artışları talepte azalmaya neden olabilir. Talepteki azalma ise indirim yol açabilecektir.

b) Zaman ve Menü Maliyetleri

Yeni Türk Lirasına geçiş sürecinde ortaya çıkacağı düşünülen problemler içerisinde menü ve zaman maliyetleri de önemli yer tutmaktadır. Avrupa'nın Euro'ya geçiş sürecinin 3 yıl sürdüğü göz önüne alındığında, bu operasyonun yapılmasında yetkili otoritenin YTL'ye geçiş sürecinde Türk halkına sadece bir yıl alışma süresi tanıması dikkat çekmektedir. Yetkililere göre bu sürenin Avrupa'da Euro'ya geçişte tanınan süreden daha kısa tutulmasının nedeni, Türk halkının pratik oluşu ve yüksek enflasyon nedeniyle paranın dönüştürme işlemlerine olan yatkın yapısıdır. Ancak, halk ne kadar çabuk benimserse

benimsesin herşeye rağmen yeni paraya geçişte zaman ve menü maliyetleri kaçınılmaz olarak ortaya çıkacaktır..

Euro'ya geçiş sürecini inceleyen bazı araştırmacılar, başta Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde ortalama işlem zamanının arttığını ve yeni para ünitesi Euro ile birlikte zaman maliyetinin oluştuğunu ortaya koymaktadır. Euro'ya geçişte Avrupa'da ortalama işlem zamanınının 18 saniye artış gösterdiğini ölçen bu çalışmalarda, işlem zamanınının ikiye katlandığı tahmin edilmiştir. Daha önce gözlemlenen işlemlerde ortaya çıkan ortalama 16.85 saniyelik işlem zamanı, Euro'ya geçişle birlikte 18 saniye artarak 32 saniyeye yükselmiştir.

Ortalama işlem zamanınının uzamasına rağmen, aynı çalışmada hesaplanan “kuyrukta bekleme” süresi, önemli bir zaman maliyeti ortaya çıkarmamış gözükmektedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında en büyük etken, özellikle süper marketlerin çalışanlarına verilen “eğitim” olmuştur. Avrupa'da Euro'ya geçilmeden önce başlayan eğitim çalışmaları çerçevesinde öncelikle çalışanlara yeni para birimi tanıtılmış ve ayırıştırma zamanı düşürülerek kuyruklarda beklemenin zaman maliyeti aşağılara çekilmiştir. Özellikle Euro'ya geçiş günü yaşanan zorluklar, ulusal paralar ve Euro için iki farklı turnike sistemi yaratılarak veya turnike sayısı geçici olarak yükseltilerek çözülmeye çalışılmıştır. İspanya'da özellikle süpermarket çalışanları, geçiş aşamasında birlikte kullanılan Euro ve ulusal paranın ayırıştırılması için özel eğitim almışlardır.

Kuyrukta bekleme zamanı açısından büyük firmaların gösterdiği başarı, küçük perakendeciler için geçerli olmamıştır. Küçük ölçekli işletmelerde ortaya çıkan bir gerçek, işlem zamanının ve bekleme maliyetlerinin daha yüksek olduğudur. Bütünü açısından bakıldığında ise yeni para biriminin tedavüle girmesi ile birlikte ortaya çıkan bir gerçek zaman ve işlem maliyetlerinin zamanla düştüğü ve giderek yok olduğudur. Bu açıdan bakıldığında Türk halkının yüksek haneli rakamları dönüştürmede edindiği tecrübe, bir anlamda alışma süresini kısaltacak ve işlemleri eski hızına daha çabuk ulaştıracak bir etki yapacak gibi gözükmektedir.

Euro'ya geçiş ile birlikte zaman kaybının yarattığı refah maliyeti de araştırılan konulardan biri olmuştur. Refah maliyeti hesaplamasında, işlem zamanınının Euro kullanılmadan önceki ortalamalarına dönmesi için gereken gün sayısı kullanılmıştır. Yapılan hesaplar bu sürenin 15 gün olduğunu ortaya koymuştur. Geçiş sürecinde her işlemde ortalama zaman kaybı bir gün için ortalama olarak hesaplanmıştır. *POPAI Europe Consumer Buying Habits Study* çalışmasına göre Euro'nun tedavüle girdiği ilk 3 aylık dönemde, bir

perakendecide ortalama zaman kaybı yaklaşık 15.6–20.8 dakikadır. Bu kaybın önemli olduğunu ve dikkate değer olduğunu belirten aynı rapor yine de parasal rejim değişikliğinin önemi düşünüldüğünde, bu kaybın kabul edilebilir bir maliyet olduğunu ifade etmektedir.

c) Diğer Etkiler

Yuvarlama etkisi ile ortaya çıkacak fiyat artışları ile menü ve zaman maliyetleri dışında, ortaya çıkacak kaygılardan ilk bakışta akla gelenler tüm ödeme sistem ve araçlarının yeniden ayarlanması, bilanço, muhasebe kayıtları ve tüm istatistiklerin uyumu ve geriye dönük düzeltilmesi ve şirketlere ilişkin bazı sıkıntılardır. Aslında üç ana grup içerisinde de ele alınabilecek ama bazı özel durumları yansıtmaya itibarıyla diğer etkiler başlığı altında ele aldığımız bu kaygılar özetle aşağıda dile getirilmiş ve özetlenmiştir.

YTL'ye geçiş sürecinde, diğer endişe ve maliyetlerin başında yazılım programlarının uyumu gelmektedir. Yeni para birimine geçiş sürecinde tüm yazılım programlarının ciddi olarak değiştirilmesi söz konusu olacaktır. Bu nedenle ortaya çıkacak değişim işlem maliyetinin yüksekliği düşündürücüdür. Özellikle eski yazılımlarını yenilemek zorunda kalacak şirketlerin “dönüştürme masrafları”nı kimin karşılayacağı ciddi bir soru işaretidir. Müşteri konumundaki özel ve kamu şirketlerinin yazılım şirketlerine ek bir ödeme yapma konusunda isteksiz olacağı, yine aynı şekilde yazılım firmalarının zaman alıcı ve maliyetli böyle bir işlemi garanti kapsamında görmeyeceği açıktır.

Bilgisayar yazılım alanında faaliyet gösteren bir firma yetkilisinin yaptığı hesaplara göre, bilgisayar yazılımlarında yapılacak değişikliklerin maliyeti en az 500 milyon \$ olacaktır. Bunların önemli bir kısmı da kamu bütçesinden karşılanacaktır. Bankalar, belediyeler, vergi daireleri, SSK, Bağkur, Emekli Sandığı, hastaneler, postane, telekom gibi dev kamu kuruluşları ve diğer özel kuruluşların hepsi yazılım tadilatına gitmek zorunda kalacaktır. Bu tadilatların toplamda önemli bir maliyet getireceği muhakkaktır. Bu anlamda kamu veya özel tüm kuruluşlar ciddi bir ek maliyet ile karşılaşacakları için şimdiden hazırlıklı olmaları gerekmektedir. Enflasyon ile mücadele açısından en büyük endişe ise, bu maliyetlerin ürün fiyatları üzerinden halka yansıtılmasıdır. Hiçbir kurum bu anlamda maliyetleri öz kaynaklarından karşılamak istemeyecektir.

Diğer yandan tüm şirketlerin ana kuruluş sözleşmeleri ve sermaye yapıları değişmek zorunda kalabilecektir. Bir şirketin sermayesini yükseltirken, ilan, tescil, noter, meslek odaları, harç, damga vergisi dahil önemli masraf

yapılmaktadır. YTL'ye geçiş ile birlikte ortaya çıkacak şirket sermayelerindeki değişim nedeniyle ortaya çıkacak işlem masraflarının, ücretsiz yapılması nasıl sağlanacaktır? Bu konuda bir netlik sağlanması gerekmektedir. Masrafların kamuya gidecek bölümü için ücret alınmaması söz konusu olsa dahi, meslek odası ve noter masraflarının nasıl ödeneceği şu an için soru işaretidir ve birçok şirket sahibi için endişe yaratmaktadır. Şirketlerin hiç gereği yokken, aralarında meslek odası dahil bazı kurum ve kuruluşlara kaynak aktarması yapılması istenen bir durum değildir. Gerçi, Kanunun Geçici 2'nci maddesine göre TL üzerinden yapılan her türlü hukuki muamele ile hukuki sonuç doğuran belgelerin TL ve YTL değişim oranı dikkate alınarak 2005 yılı sonuna kadar Yeni Türk Lirasına göre değiştirilmesi halinde, muamele ve düzenlenecek belgeler her türlü vergi, resim, harç ve diğer yükümlülüklerden muaf tutulmuştur ama bu husus yinede bazı endişeleri gidirmemektedir. Yine konuyla ilgili bir başka endişe, tüm ticari sözleşmelerin Yeni Türk Lirası kapsamına indirgenmiş olacağına kanunla belirtilmesinin gerektiğidir. Aksi halde uyuşmazlıklar mahkemelere yığılacaktır endişesi taşınmaktadır.

Yeni Türk Lirasına geçiş ile birlikte ortaya çıkabilecek sorunlardan önemli bir tanesi hisse senedi fiyatlarına ilişkindir. Paradan 6 sıfır atıldığında, İMKB'de işlem gören 286 şirketten 251'inin hisse senedi fiyatının 1 Yeni Kuruşun altında kalacağına ilişkin olarak ortaya atılan endişeler oldukça haklı gözükmektedir. Merkez Bankası'nın paradan 6 sıfır atma kararının kendilerine yansımaları doğrultusunda pek çok kurumun yapması gerektiği gibi, İMKB üst yönetiminin bir an önce yeni düzenlemelerle ilgili çalışma yapması gerekmektedir.

Alınacak önlemler ile ilgili olarak konunun uzmanlarından çeşitli görüşler dile getirilmektedir. Eskiden tek bir hissenin bile borsada işlem görebildiğini, ancak rakamların büyümesi ile tek hisseden vazgeçip en küçük alım - satım birimini 1000 hisseye tekabül eden 1 lot olarak belirleyen İMKB'nin, yeni durum karşısında hisse fiyatlarını tek hisseden lota dönüştürmesi önerilen çözümlerden biridir. Böyle bir uygulama ile, örnek olarak, bir hisse senedinin 0.035 kuruş yerine 1 lot fiyatı olan 35 kuruşun kullanılması ile bu problem aşılabilecektir. Ancak şu anda Türkiye'de hisse değerleri 500 lira ve katları ile belirlenmektedir. YTL uygulaması ile lotu "5 Yeni Kuruş" etmeyecek hisseler söz konusu olacaktır. Bu durumda, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), hisse senetleri hakkında yeni bir düzenleme yapacağı düşünüldüğünde, İMKB'nin de benzer bir düzenleme yapması gereği ortaya çıkacaktır.

Diğer bir görüş, 1000 adetlik kısıtın kaldırması ile ilgilidir. Aksi halde küçük yatırımcının borsadan kaçacağını öne sürenler, İMKB'nin lotun küçültülmesi konusu üzerinde çalışması gerektiğini düşünmektedirler. Bu durumda küçük yatırımcıyı borsadan uzaklaştırmamak için hisse senedinin fiyatı değiştirilmemeli, ama şirketlerin hisse senetlerini değiştirip yeniden basmaları sağlanmalıdır. Dolayısı ile bir şirketin artık 500 milyar adet hissesi değil, 500 bin adet hissesi borsada dolaşacaktır. Eski hisselerin toplanıp yeniden dağıtılması, hisselerin çoğu takasta olduğu için önemli bir sorun yaratmayacaktır ama sadece yeni hisse senedi basılması zarureti doğacaktır.

Yeni Türk Lirasına geçildiğinde borsada işlem gören hiçbir hisse senedinin fiyatının aslında değişmeyeceğini de düşünenler vardır. Bu görüşe göre zaten şirketlerin sermayelerinden de 6 sıfır atılacaktır.

V. DİĞER BAZI ÜLKE UYGULAMALARINDAN ORTAYA ÇIKAN SONUÇLAR

Bu bölümün amacı, para reformuna gitmiş başlıca ülkelerde reform sonuçlarını ele almak ve uygulanan reformların enflasyon etkilerini görebilmek olacaktır. Bilindiği üzere, yüksek enflasyonun çok çeşitli nedenleri olabilir. Para reformuna giden ve özellikle paradan sıfır atma deneyimi yaşayan ülkelerde ortaya çıkan temel makroekonomik gelişmelerin yapılan para reformu ve operasyonları ile ne derece ilgili olduğu da dikkatle incelenmelidir. Bu açıdan ülke deneyimleri gözden geçirilirken, reform sonrası gelişmelerden sadece paradan sıfır atılmasını sorumlu tutmamak gerekir. Ancak, diğer etkenleri araştırmak başka bir araştırmanın konusu olabileceği için, bu aşamada sadece reform sonrası makro ekonomik büyüklüklerdeki gelişmeler ile parasal reform arasındaki zamanlama ilişkisi yorumlanmaktadır.

a) Arjantin

Arjantin, Ocak 1970'te, 100 Pesos Moneda Nacional'i 1 Peso Ley'e eşitleyerek paradan 2 sıfır atmıştır. Bu ilk deneyimin ardından, 1983 yılının Haziran ayında 10.000 Pesos Ley'i 1 Peso Argentino'ya (\$) eşitleyerek 4 ve 1985 Haziran'ında 1.000 Pesos Argentino'yu 1 Austral'a eşitleyerek paradan 3 sıfır daha atarak yeni para birimine geçmiştir. Arjantin'in paradan sıfır atma konusundaki son deneyimi ise, Ocak 1992'de 10.000 Australes'i 1 Peso Convertible'ye eşitleyerek paradan 4 sıfır atma biçiminde gerçekleşmiştir.

Arjantin deneyimi, enflasyonun, parasal genişleme ile ilişkisini ortaya koyması açısından ilginçtir. 1990 yılında başlayan parasal genişlemenin ardından,

Dünya Bankası verilerine göre, GSYİH zimni deflatörü ile ölçülen enflasyon oranı 1989 yılında % 3000'lerin üzerine çıkmıştır. Ancak, parasal büyümenin sınırlandırılması ile birlikte enflasyon oranları hızla düşmeye başlamıştır. Para arzı büyüme hızı 1989'de % 2235'ten 1991'de % 141'e ve ardından gelen yılda ise % 62.5'a kadar düşürülebilmektedir. Para arzı büyümesindeki düşüş trendinin başlaması ile enflasyonun 1992'de % 11 düzeyine gerilemesi ile paradan 4 sıfır atılmıştır. Söz konusu sürecin ardından enflasyon tek haneli rakamlara yakınlaşmaya başlamıştır. Bu aşamada, belirtmek gerekir ki, Arjantin deneyiminde para operasyonu, enflasyon, sıkı para politikası ile kontrol edilebilir hale getirildikten sonra uygulanabilmektedir. Dolayısı ile paradan sıfır atılarak uygulanan reform, ancak enflasyonu ana hedef haline getiren bir para politikası programının yardımcı aracı olarak görülmüştür. Bir başka deyişle, Arjantin uygulamasından çıkan sonuç, önceliği enflasyonu yenmek olan bir para programı olmadan para reformunun hayata geçirilmemesi gerçeğidir.

Ekonomik büyüme ve cari işlemler gibi makro değişkenlerin yeni paraya geçildikten sonraki eğilimlerine bakıldığında ise iki gelişme dikkat çekicidir. Program uygulamaya alındıktan sonra cari işlemler dengesinde özellikle ilk yıllarda bir bozulma eğilimi göstermiş, diğer yandan yurtiçi ulusal gelir büyüme hızında küçük de olsa bir performans azalışı ortaya çıkmıştır.

b) Bolivya

Bolivya, ilki Ocak 1963'te ve ikincisi de Ocak 1987'de olmak üzere parasından iki kez sıfır atmıştır. İlkinde 1.000 Bolivianos 1 Peso Boliviano'ya eşitlenerek 3, ikincisinde ise, 1.000.000 Pesos Bolivianos 1 Boliviano'ya eşitlenerek 6 sıfır atılmıştır. Arjantin gibi Bolivya'da da enflasyon parasal bir olgu olarak ortaya çıkmıştır. 1985 yılında % 12 000'lerin üzerine çıkan enflasyon büyük ölçüde 1985'e % 7 000'lere varan para arzı genişleme hızının bir sonucudur. Enflasyonun kontrol altına alınabilmesi, yine para arzının sınırlandırılması ile eşzamanlı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. 1985 yılında para arzı büyüme hızının yaklaşık % 7000'lerden 1987'de % 92'ler düzeyine çekilebilmesi, enflasyonun 1987 yılında % 14.5'a gerilemesini sağlamıştır. Bolivya, paradan 6 sıfır atma kararını 1987 yılında bu sıkı para politikası uygulaması ile uyumlu bir biçimde gerçekleştirmiştir.

Bolivya'nın temel makroekonomik göstergelerine bakıldığında, ekonomik büyüme performansının 1987 yılı sonrasında görece olarak düzelmeye eğilimine girdiği söylenebilir. Hiper-enflasyon döneminde negatif olan reel faizler, enflasyondaki düşüş ile birlikte pozitif dönmüş ve % 20-40 aralığında bir

dalgalanma göstermiştir. Cari işlemler dengesi yeni paraya geçilmesinin ardından düzelme eğilimindedir. Reel döviz kuru ise, paradan sıfır atılması ile birlikte normal bir düzeye (yani 100 endeks değerine) yaklaşarak sonraki yıllarda fazla bir dalgalanma göstermemiştir.

c) Brezilya

Brezilya, paradan en çok sıfır atma deneyimi yaşayan ülkedir. Tam 6 kez parasından sıfır atılmıştır. Ağustos 1993 ve Temmuz 1994'te paradan 3 'er sıfır atılarak, (2,75 = 2750 Cruzeiros Reais = 1 Real) gerçekleştirilen girişimler bunlardan son ikisidir. 1993 ve 1994'teki % 2000'ler düzeyindeki enflasyon, büyük ölçüde aynı dönemde para arzında görülen ve % 3000'lere yaklaşan genişlemenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenledir ki, para arzındaki büyüme hızının % 3000'lerden 1995'te % 31'e ve 1996'da % 12'ye geriletilmesi, enflasyonun 1996 yılı itibari ile % 17'ye ve ardında tek haneli rakamlara inmesini sağlamıştır.

Brezilya paradan sıfır atma işlemini 1994 yılında enflasyonun % 2000'lerin üzerinde olduğu bir dönemde gerçekleştirmiştir. Ardından sıkı para politikası ile birlikte enflasyon hızla düşmüş ve tek haneli rakamlara yakınlaşmıştır. Bu haliyle Arjantin ve Bolivya örneğinden farklı bir yol izlendiği düşünülebilir. Başka bir deyişle, Brezilya paradan sıfır atmak için enflasyonun düşüş eğilimine girerek tek haneli rakamlara yaklaşmasını beklemeden paradan sıfır atmış ve ardından sıkı para politikası ile enflasyonu düşürme mücadelesine başlamıştır. Bu şekilde gerçekleştirmek istenilenin, enflasyonla mücadeledeki ciddiyetin vurgulanması olduğu düşünülebilir. Böylece paradan sıfır atma uygulaması, Brezilya'da enflasyonla mücadele programının temel aracı haline getirilmiştir.

Paradan sıfır atılmasını takip eden dönemde Brezilya ekonomisinin büyüme performansında küçük ölçekli gerilemeler görülmüştür. Benzer bir eğilim cari işlemler dengesinde de gözlenmektedir. Yeni paraya geçmeden önceki dönemde hemen hemen dengede görünen cari işlemler hesabı, 1994 sonrasında bozulma trendi göstermektedir.

d) İsrail

İsrail, sonuncusu Eylül 1985'te olmak üzere 4 kez parasından sıfır atma deneyimi yaşamıştır. 1985'te 1000 Sheqalim 1 Yeni Sheqel'e eşitlenerek paradan 3 sıfır atılmıştır. Para arzının büyüme oranının 1981'de % 800'lere, 1984 yılında % 500'lere ulaşması, İsrail'de enflasyonun 1984 yılında % 390 oranına

sıçramasına neden olmuştur. 1985'te para arzı büyüme hızının % 168'e ve enflasyonun ise % 260'a düşürülmesinin ardından, paradan sıfır atılmıştır.

İsrail deneyimi, bu anlamda, paradan sıfır atma zamanlaması açısından Brezilya örneği ile benzeşmektedir. İsrail, paradan sıfır atma kararını alırken aynı zamanda sıkı para politikası uygulaması da başlatmıştır. Dolayısı ile uygulama, enflasyondaki keskin düşüşün başladığı 1985 yılında hayata geçirilmiştir. Daha sonraki yıllarda, para arzının kontrolü ciddi bir biçimde sağlanmış, enflasyon tek haneli rakamlara indirilebilmiştir. 1984'ten sonra para arzı büyüme oranında görülen düşüşe, enflasyon oranlarındaki düşüş eşlik etmiştir. Nitekim para arzı büyüme hızının % 27'ye düşürülebildiği 1987 yılında enflasyon, % 390'lardan % 19'lara indirilebilmiştir.

Yeni Paranın uygulanmaya başladığı dönemde İsrail'in büyüme performansında önemli bir değişiklik olmazken, cari işlemler dengesinde bir bozulma gözlenmektedir. Cari işlemler dengesindeki bu bozulma, bu dönemde İsrail ulusal parasının yabancı paralar karşısındaki değerlenmesi ile açıklanabilir görünmektedir. Bu süreçte öncesinde yüksek seyreden reel faizler tek haneye düşmüş ve sonrasında dar bir bant içinde dalgalanmasını sürdürmüştür.

e) İzlanda

İzlanda, Ocak 1981'de parasından 2 sıfır atarak 100 Kronur'u 1 Krona'ya eşitlemiştir. İzlanda paradan sıfır atma işlemini gerçekleştirdiği sırada % 50'ler civarında bir enflasyona sahip durumdadır. Aynı yıl para arzı büyüme hızı % 65'lerden % 25'lere düşürülmüştür. Ancak para arzındaki düşüş trendi tersine dönüp 1983'te en yüksek seviyesi olan % 80'e ulaştığında, enflasyon oranı da en yüksek seviyesi olan % 76 seviyelerine çıkmıştır. Benzer bir deneyim olarak İzlanda'da, paradan sıfır atma deneyimi ciddi bir para politikası ile birlikte uygulanmamış, bu nedenlerle başlarda pek işlevsel olamamıştır. Ancak 1983 sonrası para arzı büyüme hızındaki hızlı düşüş, 1990'lı yılların başında tek haneli enflasyon rakamlarına ulaşılabilmesini sağlamıştır. İzlanda deneyiminden çıkan sonuç, diğer paradan sıfır atma deneyimlerinin sonuçlarından açık bir farklılık göstermektedir. Çünkü İzlanda'da enflasyonun kontrol altına alınabilmesi, paradan sıfır atma işleminin oldukça sonrasında gerçekleşmiştir.

Söz konusu süreçte bazı makroekonomik değişkenlerin seyri incelendiğinde ekonomik büyüme performansında bir zayıflama, cari işlemlerde de küçük de olsa bir bozulma olduğu söylenebilir. Ekonomik büyüme performansındaki yavaşlamanın sıkı para politikasının bir sonucu olduğu düşünülebilir. Reel döviz kuru endeksi, öncesi ile kıyaslandığında, bir azalış trendi

gösterirken reel faizler negatiften pozitive dönmüş ve % 10 dolayında dar bir bant içinde dalgalanma göstermektedir.

f) Meksika

Meksika, Ocak 1993'te ulusal parasından 3 sıfır atarak 1.000 Pesos'u 1 Yeni Peso'ya eşitlemiştir. Meksika 1989 yılına kadar hayli yüksek ve dalgalı bir para arzı büyüme hızına sahip olmuştur. Bunun sonucunda enflasyon 1987 yılında % 140'lar düzeyine kadar yükselmiştir. Para arzındaki büyümenin % 15'lere çekilebilmiş olması ile birlikte, 1993 yılında enflasyon tek haneli rakamlara (% 9,5) düşürülebilmektedir. 1993 yılında paradan sıfır atılmasına parasal stabilizasyonun eşlik etmesi, enflasyonun kontrol altına alınabilmesine olanak vermiştir. Meksika deneyiminde paradan sıfır atılma uygulaması, öncelikle enflasyonun tek haneli ve sürdürülebilir rakamlara ulaşıldığına inanılmaya başlaması ile birlikte gerçekleşmiştir.

Meksika'nın ekonomik performansı paradan sıfır atıldıktan hemen sonra bir düşüş gösterdiyse de sonrasında, geçmişe kıyasla bir düzelleme sürecine girmiştir. Başlangıçtaki bu daralma, para arzındaki hızlı düşüş ile ilişkilendirilebilir. Cari işlemler dengesi ise başlarda hızlı bir düzelleme göstermesine karşın 1993 öncesi trendine geri dönüyor görünmektedir.

g) Moldovya

Moldovya, 1993 yılında parasından 3 sıfır atarak 1.000 Coupons'u 1 Yeni Cordoba'ya eşitlemiştir. Moldovya'da enflasyon para arzındaki genişlemenin yaklaşık % 360 düzeyine ulaştığı 1992 yılında % 945 olarak gerçekleşmiştir. Moldovya paradan sıfır atma kararını enflasyonun % 860 düzeyinde olduğu, ancak para arzı büyüme hızında hızlı bir düşüş trendinin başladığı 1993 yılında almıştır. Para arzı büyüme hızını 1996 yılında % 15'e düşürerek enflasyonun % 28'e düşürebilmiştir. Ardından geçen sürede, parasal stabilizasyonun sürdürülmesi ile tek haneli enflasyon rakamlarına ulaşmak mümkün olmuştur. Moldovya, paradan sıfır atma işini enflasyonu düşürdükten sonra gerçekleştirmek yerine, uygulanacak dezenflasyon politikasının bir unsuru olarak düşünmüş ve başarılı olduğu söylenebilecek bir uygulama gerçekleştirmiştir.

h) Peru

Peru, ulusal parasından 1985'te 3 sıfır ve 1 Temmuz 1991 yılında 6 sıfır atmıştır. Daha sonra 1996'da 6 sıfır atılması ile 1.000.000 Intis 1 Yeni Sol'a eşitlenmiştir. Peru, parasal kontrolün kaybedilmesi ile para arzı büyüme oranının 1990 yılında % 7000'lere yaklaşmasının ardından, kısa süreli de olsa, bir

hiperenflasyon sürecine girmiştir. 1991 yılında para arzının büyüme hızının % 280'lere çekilebilmesi ile enflasyonun kontrol altına alınabilmesini sağlamıştır. Aynı dönemde enflasyon, % 7000'lerden % 380'e düşürülebilmektedir. 1991 yılında paradan sıfır atılmasına sıkı bir para politikası eşlik etmiştir. Bu sayede, para arzı artış hızının % 37'ye düşürüldüğü yıl olan 1996 yılında tek haneli enflasyon rakamlarına ulaşılabilmiştir. Peru, paradan sıfır atma işlemini enflasyonu kontrol altına alma sürecinin başlarında gerçekleştirmiştir. Bu anlamda Moldovya deneyimine benzemektedir.

Paradan sıfır atıldığı 1991 yılındaki küçük ölçekli gerilemenin ardından, Peru'nun ekonomik büyüme performansında küçük de olsa bir düzelme gözlenebilmektedir. Yeni para döneminde cari işlemler dengesinde bir bozulmanın varlığından bahsedilebilir. Daha önceki yıllarda da cari açık sözkonusu olsa da, yeni dönemde dengeden uzaklaşma söz konusudur.

I) Rusya

Rusya, parasından Aralık 1947'de 1 sıfır, Ocak 1961'de 1 sıfır ve 1 Ocak 1998'de de 3 sıfır atarak 1.000 Rubles'i 1 Yeni Ruble'ye eşitlemiştir. Rusya'da enflasyon, 1992'de en yüksek düzeyi olan % 1490'na ulaşmıştır. Rusya'da para arzının genişleme hızı 1994 yılında % 200'lerin üzerinde iken, bunu 1998'de % 37'lere indirerek enflasyonu % 16'ya indirmeyi başarmış ve aynı yıl paradan 3 sıfır atılmıştır. Bu anlamda Rusya, paradan sıfır atma işini enflasyonda belli bir düşüş sağladıktan sonra gerçekleştirmiştir. Ancak bu aşamadan sonra parasal disipline tam olarak uyulmamış olması enflasyonun yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur.

Paradan sıfır atıldığı yıl olan 1998'den sonraki dönemde Rusya'nın gerek büyüme performansında gerekse cari işlemler hesabında olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Faizler büyük bir hızla düşmeye başlamış ve başlangıç etkisi olarak reel döviz kurunda bir gerileme görülmüştür.

j) Ukrayna

Ukrayna, 2 Eylül 1996'da 100.000 Karbovanets'i 1 Hryvnia'ya eşitleyerek paradan 5 sıfır atmıştır. Ukrayna'da Rusya gibi enflasyonun kalıcı bir biçimde düşürüldüğüne inandıktan sonra paradan sıfır atma işlemini gerçekleştirmiştir. Para artış hızının % 1800'lerden % 35'lere düşürülmesi ile 1996 yılında enflasyon, % 3335'ten % 66'ya düşürülebilmektedir.

Yeni paraya geçilen dönemde enflasyondaki düşüş eğilimi, dalgalanmalara uğramakla birlikte, devam etmiştir. Bu süreçte ekonomik büyüme

performansında gözle görülür bir iyileşme görülmektedir. Cari işlemler dengesi genel olarak karşılaştığı gibi başlangıçta oldukça küçük de olsa, bir bozulma eğilimi göstermektedir. Ancak bu eğilimin, sonraları tersine döndüğünü belirtmek gerekir. Reel faizler ve reel döviz kurunda ise başlangıçtaki yükselme yerini düşüşe bırakmıştır.

k) Polonya

Polonya Ocak 1995'te parasından 4 sıfır atarak 10.000 Zlotych'i 1 Yeni Zloty'ye eşitlemiştir. Polonya, bu kararı enflasyonla mücadelede başarı kazanılmaya başlandığı bir dönemde almıştır. Özellikle 1992 yılından sonra para arzı artış hızının sınırlandırılması ile enflasyonda bir düşüş trendi gözlenmeye başlamıştır. 1995'e gelindiğinde enflasyon halen çift haneli rakamlarda (% 29) olmasına karşın paradan sıfır atılmıştır. Bununla belki de, enflasyonla mücadelede ciddi olduğuna bir sinyal verilmek istenmiştir. Bir başka deyişle Polonya, parasından sıfır atmak için enflasyonun bütünüyle kontrol altına alınmasını bekleme yerine, enflasyonda düşüşün kalıcı olarak sağlandığını düşündüğü bir noktada bunu gerçekleştirmiştir. Ardından gelen süreçte sıkı para politikası sürdürülmüş ve enflasyon tek haneli rakamlara çekilebilmiştir.

Polonya'nın büyüme performansında sıfır atıldıktan sonraki dönemde bir bozulma görülmektedir. Bu, uygulanmakta olan sıkı para politikasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Ayrıca cari işlemlerde görülen bozulma bu süreçte Polonya parasında görülen değerlenme ile ilişkilendirilebilir. Yeni Para ile birlikte reel döviz kuru endeksinin yanısıra reel faizlerde de bir yükselme eğilimi göze çarpmaktadır.

l) Bulgaristan

Bulgaristan, Ocak 1962'deki paradan tek sıfır atma deneyiminin ardından 1 Temmuz 1999 tarihinde parasından 3 sıfır atmış ve 1.000 Leva'yı 1 Yeni Lev'e eşitlemiştir. Para arzındaki hızlı artışın 1997'de % 350'leri geçmesi ile GSYİH deflatörü % 900'leri aşmıştır. Bir sonraki yıl para arzı artış hızının % 12'ye çekilebilmesi ile enflasyon % 24 seviyelerine düşürülebilmştir. Bulgaristan paradan sıfır atma işlemini Polonya'nın aksine enflasyonun tek haneli rakamlara düşürülmesinin ardından gerçekleştirmiştir. Bir başka deyişle Bulgaristan yeni paraya geçmeye, enflasyonun kalıcı bir biçimde tek haneli rakamlara indirilebildiğine inandıktan sonra karar vermiştir.

Bulgaristan'ın yeni paraya geçişinin ardından büyümede küçük olumlu kıpırdanmalar olurken, cari işlemlerde küçük çaplı bozulmalar olmuştur. Bu

ikincisinde reel döviz kurundaki gelişmelerin rolü olduğu düşünülebilir. Bu süreçte reel faizlerde ise önemli bir değişme olduğu söylenemez. Kuşkusuz Bulgaristan'ın enflasyonu tek haneli rakamlara düşürmesinin ardından paradan sıfır atması bu işlemin makroekonomik etkilerini sınırlamıştır.

m) Fransa

Ulusal para biriminden iki sıfır atılması, Avrupa Birliği'nin önde gelen ülkelerinden Fransa'da 1963 yılında yürürlüğe konulan istikrar planı kapsamında alınan başlıca önlemlerden biri oluşturdur.

Yeni frangın tedavüle girmesi, ekonomiye olan güveni artırdı, faiz oranları ve enflasyon üzerinde olumlu etki yaptı. Nitekim, Fransa'nın 1963-1984 yıllarını kapsayan dönem ulusal ekonominin "en parlak yılları" gibi olarak tanınıyor. Geçiş döneminde eski ve yeni frank birlikte kullanıldı.

VI. SONUÇ

Son 30 yıldır Türk ekonomisinin en büyük sorunlarından biri olan yüksek enflasyon, nihayet kırılma aşamasına gelmiş gözükmektedir. Paramızdan altı sıfır atılması ve YTL'ye geçiş, enflasyonist sürecin kırılabilmesi için yardımcı bir uygulama aracı olması ve enflasyon ile savaşta oldukça ihtiyaç duyulan gerekli psikolojik etkiyi yaratması açısından önemli gözükmektedir. Türkiye'de 1998 yılında hazırlanan ilk ciddi sıfır atma tasarısından günümüze kadar gelen süreçte yapılan çeşitli çalışmalara ve verilen beyanatlara rağmen, uygulamada mesafe alınamamıştır.

Bugün gelinen noktada ise Türk ekonomisinde YTL uygulamasının, enflasyonist sürecin aşılmasında kullanılacak en doğru ve zamanlaması da oldukça uygun bir araç olduğu söylenebilir. Ancak, 1 Ocak 2005 tarihinde kullanıma girecek YTL, fiyat artışlarının kontrol edilebilir hale gelmesi koşulu ile yüksek bir başarı şansına sahip olabilecektir.

Dünya deneyimleri, para reformu yapan ülkelerde enflasyon kontrol altına alınmadan yapılan reform uygulamalarının başarısız olduğunu, üstelik, para otoritelerinin inandırıcılığı ve saygınlığının zedelendiğini ve ekonomiler için kalıcı problemlere yol açtığını göstermektedir. Parasından sıfır atma yoluyla para reformu yapan 13 ülke deneyimi incelendiğinde ortaya çıkan en önemli sonuç enflasyon kontrol altına alınmaz ise para reformundan beklenen sonuçlara ulaşılamamasıdır. Bu durumda ulusal banknotlar tekrar bol sıfırlı kupürlere dönüşmekte, Ulusal Merkez Bankalar kredibilitelerini kaybetmekte ve enflasyona karşı verilen mücadele sekteye uğramaktadır. Bu nedenle esas önemli olan nokta,

enflasyonu doğuran nedenleri ortadan kaldıracı para politikalarının kararlılıkla sürdürülebilmesidir.

Para reformuna giden ülkelerde paradan sıfır atılması Arjantin, Meksika, Peru, Polonya ve Bulgaristan'da, Türkiye örneğinde olduğu gibi, enflasyona karşı öncelikle bir başarı kazanılması ve fiyat artış hızlarının sıkı para politikaları ile düşürülmesi sonrasına bırakılmış, Brezilya, Bolivya, İsrail, İzlanda, Moldova, Polonya'da ise para reformu dezenflasyon politikaları ile birlikte eş zamanlı uygulanmıştır.

Para operasyonu sonrasında ise temel makroekonomik göstergelerde ortaya çıkan gelişmeler ülkeden ülkeye farklılık göstermekte, dolayısı ile ortak bir sonuç çıkarmak pek mümkün olmamaktadır. Bununla birlikte enflasyon oranları yıllık bazda operasyonlar sonrasında hemen hemen her uygulamada düşüş göstermiştir. Dolayısı ile paradan sıfır atılması uygulamalarının çok kısa vadede bile tartışmalı enflasyonu artırıcı etkisi bir yıl içerisinde ortadan kaybolmakta, tam tersine iyi uygulandığında enflasyonu düşürücü bir uygulama olması söz konusu olmaktadır.

Türk Lirası, günümüz itibarıyla emisyon-enflasyon sarmalı dolayısı ile oldukça aşınmış, alım gücü ve değer saklama ünitesi olarak özelliğini tamamen yitirmiş konumdadır. Türk Lirasının bu konumu ve paranın değişim ünitesi olma, değer saklama aracı olma, gelecek ödemelerin ve birikimin aracı olma gibi temel özellikleri dikkate alındığında, acil bir operasyona ihtiyaç duyulduğu açıkça görülmektedir. Tüm vezne işlemleri, muhasebe ve istatistik kayıtları, fiyat etiketleri ve parasal değerlerin ifadesi, bilgisayar ve ödeme sistemleri gibi günlük hayatın her alanında oldukça çeşitli problemler yaratan bol sıfırlı rakamların giderilmesi, kaçınılmaz bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra uluslararası piyasalarda özellikle finansal kuruluşlarımızın dahil olduğu ödeme ve alışveriş sistemlerinde parasal işlemlerin yapılmasında ortaya çıkan sıkıntılar, oldukça ciddi boyutlara ulaşmış durumdadır.

Yeni Türk Lirası ile ulusal paramızın saygınlığının sağlanması, kayıt ve tüm işlemlerde sadelik ve işlerlik, bankacılık işlemlerinde rahatlık ve banknot üretim maliyetlerindeki azalma olarak özetlenen maddi ve teknik faydalara, mevcut durumda para yanılığının yarattığı hesap yapamama ve psikolojik açıdan ulusal paradan kaçışın yol açtığı sıkıntıları da eklemek mümkündür. Hesap yapmayı kolaylaştırmak, bol sıfırlı rakamların yarattığı para yanılığını gidermek ve dolayısı ile tüketici harcamalarını disipline etmek gibi faydalar küçümsenmemelidir.

Türk ekonomisi açısından yeni bir para birimine geçişin sıkıntılarının en az olacağı model “Sıfır Atma” modelidir. Eski parayla işlem yapılmasında devamlılık nedeniyle değişimde problemsizlik, yüksek enflasyon nedeniyle daha önceki zihinden endeksleme ve yeni tedavüle çıkan paraya alışkanlık deneyimi, enflasyonun düşüş trendinde olması nedeniyle zamanlama doğruluğu ve bir istikrar programı ile birliktelik Türkiye için avantaj oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- 5083 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Para Birimi Hakkında Kanun ve Genel Gerekeçesi**, 31.01.2004 tarih ve 25363 sayılı Resmî Gazete.
- ALTUĞ, Nuran, “**İstikrar Politikaları ve Ülke Örnekleri**”, Türkmen Kitabevi, İstanbul 2001.
- BARIŞIK, Salih, **Türkiye’de Yeni Türk Lirasına Geçiş Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma**, (ARALIK 2003)
- BAYIR, İlker, GÜLSEREN, Barış, **Parada Sadeleştirme; Yeni Türk Lirası** <http://www.tusiad.org.tr>, Ekim 2004.
- CANPOLAT, Mehmet, **TL’ndan Sıfır Atılması ve İktisadi Açından Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma**, Ankara.
- DOĞRUÖZ, A.Bumin, “Yeni Türk Lirası ve Sorunlar”, **Dünya Gazetesi**, 02.09.2004.
- GÜNAL, Mehmet, “Türk Lirası’ndan Sıfır Atılması ve Yeni Lira Uygulaması”, **İşletme ve Finans Dergisi**, Haziran 2000.
- GÜR, Timur Han, **Yeni Türk Lirasına Geçiş**, Ankara Sanayi Odası , Ankara, Mayıs 2004.
- <http://www.ytl.gen.tr>
- İYİBOZKURT, Erol, “Liranın Bir Sıfırını Atalım Mı?”, **Güncel Ekonomik Sorunlarımız Küreselleşme ve Ekonomi**, Ezgi Yayınları, Bursa, 1987.
- TOGAY, Selahattin, BARIŞIK Salih, “Arjantin’de Para Kurulu Uygulamasının Yarattığı Sonuçlar”, **Ekonomik Yaklaşım**, Sayı:38, Güz 2002, Cilt:1 1.
- TAMER, Meral, "6 Sıfır Atılsa da, Hisse Fiyatları Sabit Kalacak", **Milliyet Gazetesi**, 18 Şubat 2004.
- TAMER, Meral, “Kuruşlar Borsa, Enflasyonist Etkiden Korkma!”, **Milliyet Gazetesi**, 19 Şubat 2004.
- T.C. Merkez Bankası, “Türk Lirasından Sıfır Atılması”, **T.C. Merkez Bankası Basın Bülteni**, Ankara, Şubat 2004.
- TCMB Başkanı Süreyya Serdengeçti'nin YTL Tanıtım Sunumu**, Ankara, 10/02/2004.
- TCMB Başkan Yardımcısı Şükrü Binay ile YTL Konusunda Yapılan Söyleşi, **Bursa Ekonomi Dergisi**, 15/07/2004.